

K některým právním aspektům smluv o vědeckotechnické spolupráci států RVHP

OTTO KUNZ

Jedním z předpokladů uskutečňování vědeckotechnické revoluce jakožto faktoru urychlujícího efektivnost společenské výroby v socialistických zemích, je i další rozvoj a zkvalitnění mezinárodní vědeckotechnické spolupráce těchto zemí, zejména členských zemí RVHP. Závažností otázek technického rozvoje v současné době rozvoje styků socialistických zemí, zejména v období probíhajícího procesu ekonomické integrace zemí RVHP, se zabývaly sjezdy komunistických a dělnických stran, které se konaly v poslední době.

Je jen pochopitelné, že úkoly a cíle vědeckotechnické spolupráce zemí RVHP jsou obsaženy i v Komplexním programu dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace¹⁾ a to zejména v oblasti plánování činnosti, v oblasti vědy a techniky, technické normalizace, zahraničního obchodu a dalších odvětvích národního hospodářství. Komplexní program ovšem promítá otázky této spolupráce i do procesu zdokonalování právních základů spolupráce členských států RVHP a zdůrazňuje přitom význam smluvní úpravy těchto vztahů.

Vedle Komplexního programu jsou otázky vědeckotechnické spolupráce řešeny i v usneseních orgánů pro dvoustrannou vědeckotechnickou spolupráci členských států RVHP, ve smlouvě o mnohostranné spolupráci akademií věd socialistických zemí z r. 1971 a v dalších.

I.

Vědeckotechnická spolupráce socialistických zemí, zejména zemí RVHP, se uskutečňuje v určitých konkrétních právních formách. Přitom zde máme co činit se vztahy, které překračují meze jedné suverenity a stávají se buď vztahy mezistátními nebo právními vztahy obsahujícími mezinárodní prvek.

¹⁾ K jeho provedení přijala vláda ČSSR usnesení ze dne 25. 11. 1971 č. 330 o opatřeních k zajištění Komplexního programu dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP v ČSSR.

Zvláště výrazné místo v úpravě těchto vztahů zaujímá úprava smluvní. A to pak má za následek, že se spolupráce zemí RVHP upravuje smlouvami různé povahy, a to jak smlouvami mezinárodními, tj. smlouvami v oblasti mezinárodního práva veřejného, tak smlouvami, jejichž účastníky jsou subjekty, zpravidla podniky nebo hospodářské organizace zemí RVHP, tedy smlouvami spadajícími v důsledku existence mezinárodního prvku v nich obsaženého do oblasti mezinárodního práva soukromého.

Stále se zvětšující vzájemná souvislost vědy, techniky a výroby má za následek, že vědeckotechnickou spoluprací lze chápat už jen jako všestranně integrovanou část systému hospodářského plánování a řízení. Může se proto tato spolupráce také týkat prakticky všech oblastí vědy a techniky a mít nejrozličnější organizační formy — od řešení výzkumných a vývojových úkolů přes předávání vědeckých a technických poznatků, konzultace odborníků, vypracování vědeckotechnických prognóz, spolupráci v oblasti nové techniky a normalizace, až po spolupráci v oblasti vědeckých a technických informací, zvyšování kvalifikace vědeckých pracovníků, pořádání sympozií apod.

Hlavní formy vědeckotechnické spolupráce, zejména v oblasti výzkumu a vývoje, jsou vedle konzultace vědeckých a technických otázek, koordinovaná řešení výzkumných a vývojových úkolů, řešení těchto úkolů v kooperaci, společné provádění vědeckých a technických výzkumů a řešení výzkumných a vývojových úkolů na zakázku. Tyto jednotlivé formy se mohou v konkrétním případě prolínat nebo vzájemně kombinovat.

Těmto formám spolupráce odpovídají i jednotlivé druhy smluv, na jejichž základě se pak taková spolupráce uskutečňuje, ať jde o mezinárodní dohody nebo o smlouvy uzavírané mezi subjekty z jednotlivých zemí RVHP. V obou případech půjde především o smlouvy o předávání vědeckotechnických výsledků, o provedení prací, včetně prací experimentálních, o poskytnutí technické pomoci, dále půjde o smlouvy týkající se koordinovaného řešení výzkumných a vývojových úkolů, kooperovaného řešení těchto úkolů nebo společného provádění vědeckých a technických výzkumů.

II.

V této souvislosti nás budou zajímat v tomto stručném pojednání především mezinárodní dohody nebo smlouvy týkající se vědeckotechnické spolupráce, označované v příslušných mezinárodních instrumentech jako mezinárodní dohody o vědeckotechnické spolupráci.²⁾

Předmětem těchto mezinárodních dohod je kooperované provádění výzkumných a vývojových prací na základě dělby práce, společné provádění

²⁾ Srovnej čl. 58 Organizačních, metodických, ekonomických a právních zásad vědeckotechnické spolupráce členských států RVHP a činnosti orgánů RVHP v této oblasti, které tvoří přílohu 6 protokolu 60. zasedání výkonného výboru RVHP z roku 1972.

vědeckotechnického výzkumu mezi vědeckými institucemi, případně vědeckopedagogickými institucemi (vysokými školami) a průmyslovými organizacemi smluvních stran, zakládání společných vědeckovýzkumných organizací a projekčně konstrukčních středisek, spolupráce i poskytování technické pomoci při vypracování projektů a výstavbě nových závodů, postupování průmyslových práv a výrobních licencí a vzájemná výměna výrobních znalostí a zkušeností, vědeckovýzkumných informací, vědecké a technické informace, organizování konferencí, poskytování stipendií atd.

Navíc obsahují tyto dohody ustanovení o stanovení výše podílů na financování prací, práva účastníků na využití dosažených vědeckých a technických výsledků, případné předávání těchto výsledků třetím stranám a jiná ustanovení. V případě potřeby mohou smluvní strany před provedením prací v kooperaci zřizovat koordinační střediska.

Společné provádění výzkumných a vývojových prací se může uskutečňovat buď ve společných laboratořích nebo dočasných mezinárodních výzkumných kolektivech, které jsou zřizovány u ústředních úřadů nebo jiných organizací jednotlivých zemí nebo v mezinárodních výzkumných a vývojových organizacích, které mohou být buď mezistátními ekonomickými organizacemi nebo mezinárodními hospodářskými organizacemi a mezinárodními vědeckovýrobními sdruženími.

Z výše uvedeného je pak možno dělit mezinárodní dohody o vědeckotechnické spolupráci podle jejich předmětu na dohody o kooperaci při provádění vědeckovýzkumných prací a na dohody o společném provádění těchto prací. První skupinu pak můžeme dále dělit na dohody o tzv. prosté kooperaci při provádění vědeckovýzkumných prací a na dohody o zřizování koordinačního střediska. Druhou skupinu dohod můžeme dělit na dohody o zřizování dočasných mezinárodních kolektivů nebo společných laboratoří a na dohody o zřizování vědeckovýzkumných organizací nebo o zřízení mezinárodních vědeckovýzkumných sdružení.

Vedle těchto dohod, jejichž subjekty jsou především státy, případně i mezinárodní organizace, dochází však v rámci posuzované spolupráce i k uzavírání smluv mezi subjekty jednotlivých zemí RVHP, tedy k uzavírání smluv spadajících — zjednodušeně řečeno — svou povahou do oblasti občanskoprávních smluv, které v důsledku mezinárodního prvku v nich obsaženého se obvykle řadí do mezinárodního práva soukromého.

Pokud jde o tyto smlouvy uzavírané přímo mezi spolupracujícími organizacemi, je jejich předmětem kooperace nebo dělba práce při řešení konkrétních krátkodobých výzkumných a vývojových úkolů. Rovněž může být předmětem takových smluv společné řešení takových úkolů spolupracujícími organizacemi. V praxi je dosti obtížné vzájemně odlišit zvláště tyto poslední dvě kategorie smluv.

Konečně může nastat případ, kdy bude uzavřena smlouva, jejímž jedním účastníkem bude stát, resp. země RVHP, a druhým účastníkem pak subjekt některé země RVHP nebo mezinárodní organizace zřízené zeměmi RVHP.

V této souvislosti je možno položit si otázku právní povahy těchto dohod a smluv, případně i místa, které zaujímají v systému práva.

Pokud jde o právní povahu těchto dohod, resp. smluv, nemohou, podle mého názoru, zavdávat podnět k diskusím případy, kdy smluvními stranami takových smluvních instrumentů jsou státy, případně některé mezinárodní organizace, nebo případy, kdy účastníky smluv jsou pouze hospodářské organizace resp. právnické osoby těchto zemí. V prvním případě jde totiž jasně o mezinárodní dohody podléhající ustanovením mezinárodního práva veřejného, ve druhém případě zase o smlouvy v oblasti občanskoprávní.

Méně jasné jsou však případy, kdy příslušná mezinárodní dohoda je tak konkrétní, že na jejím základě vznikají přímo práva a závazky jednotlivým organizacím smluvních zemí nebo případy, kdy jedním účastníkem smlouvy je stát, členská země RVHP, a druhým je podnik nebo hospodářská organizace jiné členské země, tedy případy, v nichž jde o tzv. diagonální smlouvy.

V prvním případě půjde, podle mého názoru, vždy o mezinárodní dohodu. Pro posouzení právní povahy mezinárodní dohody je rozhodující povaha vztahů takovou smlouvou upravovaných. Jde-li o vztahy vznikající mezi suverenními státy nebo mezinárodními organizacemi, nemůže na povaze takové dohody nic měnit stupeň konkrétnosti jejího obsahu, resp. skutečnost, že upravuje i plnění jednotlivých subjektů — orgánů nebo hospodářských organizací smluvních zemí. Rozhodující je zde skutečnost, že jde o dohodu uzavřenou mezi subjekty mezinárodního práva veřejného — tj. mezi svrchovanými státy nebo mezinárodními organizacemi vládní povahy, kterou se zakládají, mění nebo ruší jejich vzájemná práva a závazky podle mezinárodního práva, tedy o smlouvy týkající se vztahů odlišných od vztahů, do nichž vstupují subjekty nesuverenní.

Pokud jde o druhý případ, bývají tzv. diagonální smlouvy považovány jednou za mezinárodní dohody, jindy zase za smlouvy občanskoprávní povahy. Zde je ovšem nutno si především uvědomit, že v současné době vypadá situace v oblasti smluvních vztahů zemí RVHP tak, že na základě mezinárodních dohod, uzavřených mezi členskými zeměmi RVHP uzavírají pak jejich subjekty — hospodářské organizace nebo podniky, smlouvy občanskoprávní povahy týkající se již konkrétního plnění jednotlivých úkolů obsažených ve zmíněných mezinárodních dohodách.

Dále je nutno si uvědomit, že případy tzv. diagonálních smluv budou poměrně velmi řídké. Socialistický stát má dostatek organizací nebo podniků, které mohou uzavírat mezi sebou smlouvy, takže skutečně jen v celkem ojedinělých případech bude nucen vstoupit do těchto vztahů, jejichž subjekty jsou hospodářské organizace, resp. právnické osoby dvou nebo více států, na místo těchto subjektů. Tím je dáno ovšem i to, že v těchto vztazích jedná stát za příslušnou právnickou osobu resp. organizaci a nikoli naopak. Máme zde co činit se vztahy, které jsou kvalitativně odlišné od vztahů existujících mezi suverenními státy. Navíc jde o závazkové

smlouvy, kde jedna ze smluvních stran, resp. z účastníků smlouvy nemá povahu subjektu mezinárodního práva. To pak vede, podle mého názoru, k jednoznačnému závěru, že takové „diagonální vztahy“ je nutno považovat za vztahy občanskoprávní povahy a nikoli za vztahy regulované mezinárodním právem. Nelze proto tyto smlouvy považovat za mezinárodní dohody.³⁾

Toto stanovisko je v souladu také se stanoviskem zastávaným v této otázce sovětskou právní vědou, např. Usenkem, který uvádí, že tzv. diagonální vztahy jsou a priori vztahy občanskoprávní povahy spadající do sféry občanského práva, případně do sféry mezinárodního práva soukromého, protože stát sice může být subjektem občanského práva, hospodářská organizace však nemůže být nikdy subjektem práva mezinárodního.⁴⁾

IV.

Pokud jde nyní o místo posuzovaných mezinárodních dohod v systému mezinárodních smluv, lze se snad z různých používaných třídících kritérií omezit na dělení těchto smluv podle jejich obsahu. A v takovém případě bychom museli takové dohody považovat jednoznačně za mezinárodní hospodářské smlouvy, mezi které řadí teorie i praxe výslovně dohody mající za předmět mezinárodní hospodářskou, technickou, sociální a kulturní spolupráci.⁵⁾

Podle jiných názorů lze zase za tzv. přímý pravotvorný faktor, z něhož vyplývá přímo obsah mezinárodních dohod, považovat ekonomické podmínky života společnosti. Toto kritérium vede však rovněž ke stejným závěrům.⁶⁾

Jiní autoři zase vycházejí z podrobnějšího dělení mezinárodních dohod a rozlišují i mezi jednotlivými mezinárodními hospodářskými smlouvami, resp. dohodami. Tak např. Usenko zařazuje mezinárodní dohody o vědeckotechnické spolupráci mezi mezinárodní dohody o výměně vědeckotechnických výsledků a zkušeností, které odlišuje od mezinárodních dohod o otázkách vědy a kultury, protože tyto nemají bezprostřední vztah k oblasti vzájemných ekonomických vztahů.⁷⁾ Šibajeva hovoří zase o mezinárodních dohodách o vědeckotechnické spolupráci, mezi které řadí i dohody o této spolupráci formou kooperace nebo společného provádění prací, do-

³⁾ Kunz: Některé otázky činnosti zemí RVHP v oblasti rozvoje techniky v rámci socialistické hospodářské integrace. Časopis pro mezinárodní právo, 3/1971, str. 278.

⁴⁾ E. T. Usenko: Pravovaja priroda mežvėdomstvennych svjazej stran členov SEV. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 6/1972, str. 47.

⁵⁾ Srov. M. Potočný: Mezinárodní právo veřejné. Praha 1973, str. 295; A. N. Talalajev: Juridičeskaja priorida meždunarodnogo dogovora. Moskva 1963, str. 96 a násl.

⁶⁾ Srov. např. V. N. Šuršalov: Osnovanija dejstviteľnosti meždunarodnogo dogovora. Izdatelstvo AV SSSR, Moskva 1957, str. 12–26.

⁷⁾ E. T. Usenko: Formy regulirovanija socialističeskogo meždunarodnogo razdělenija truda, Moskva 1965, str. 375 a násl.

hody o vědeckotechnické spolupráci prováděné v rámci mezinárodních dohod a dohody o hospodářských a speciálních otázkách.⁸⁾

Mám však zato, že toto třídění mezinárodních dohod nemění nic na skutečnosti, že v námi posuzovaném případě jde o mezinárodní dohody hospodářské povahy, jejichž odlišnost od takových dohod uzavíraných se státy nesocialistickými nebo mezi státy nesocialistickými je dána základní odlišností společenského a hospodářského zřízení socialistických zemí od zemí nesocialistických, zejména kapitalistických. Konečně nemění nic na výše uvedeném třídění mezinárodních dohod, jde-li o tzv. mezinárodní dohody prezidentské, vládní nebo resortní.⁹⁾

V.

Pokud jde o smlouvy o vědeckotechnické spolupráci obsahující mezinárodní prvek a uzavírané mezi organizacemi nebo podniky jednotlivých zemí RVHP, tedy zjednodušeně řečeno smlouvy občanskoprávní povahy, zopakujeme si jen, že se mohou týkat kooperovaného nebo společného provádění výzkumných a vývojových prací na zakázku, předávání vědeckotechnických poznatků obsahujících výrobní zkušenosti, výměny dokumentace, vysílání expertů a poskytování jiných služeb.

Tato různorodost vztahů obsažených v jednotlivých smlouvách činí obtížnou nejen otázku určení jejich právní povahy, ale nutně navozuje ještě další, svým způsobem prejudiciální otázku, jde-li o jednu smlouvu nebo o svazek smluv. Jistě by bylo žádoucí, aby jednotlivé smlouvy o vědeckotechnické spolupráci představovaly vždy nejen souvislý komplex vztahů, ale také komplex vztahů spadajících pod určitý typ smluv, jak je zná právo jednotlivých zemí RVHP. Lze však mít pochybnosti o tom, bude-li takové řešení možné, resp. bude-li možné takovou smlouvu uzavřít. Bude samozřejmě vždy záležet na konkrétní smlouvě, mám však zato, že aspoň — pokud jde o platné československé právo, nebude prozatím možno hovořit o jedné nebo jednotné smlouvě. To ovlivňuje pochopitelně i posouzení právní povahy takové smlouvy, které zase může být důležité při případném určování použitelného práva takové smlouvy. Situace bude také odlišná v právu jednotlivých zemí.

Tak bude-li rozhodným komplexem vztahů tvořících předmět smlouvy společná činnost dvou nebo více subjektů, zpravidla z různých zemí RVHP, bude možno takové smlouvy podřídít např. podle sovětského práva, urči-

⁸⁾ E. A. Šibajeva v učebnici L. A. Modžorjan—N. T. Blatova: *Meždunarodnoje pravo*. Juridičeskaja literatura, Moskva 1970, str. 345—451.

⁹⁾ I v platném československém právu nacházíme „presidentské“ mezinárodní dohody, při jejichž uzavírání musí být dbáno ústavního zákona č. 143/1968 Sb. o čs. federaci ve znění zák. č. 125/1970 Sb. a usnesení vlády č. 121 ze 4. 5. 1972 o sjednávání a ústavně právním projednávání mezinárodních smluv. Dále nacházíme v československém právu „vládní“ dohody, jejichž sjednávání přenesl prezident republiky na vládu ČSSR podle svého rozhodnutí č. 31/1969 Sb. a „resortní“ dohody, jejichž sjednávání podle výše uvedených předpisů přenesl na jednotlivé členy vlády ČSSR.

tému smluvnímu typu — smlouvě o společné činnosti.¹⁰⁾ Podle československého práva, pokud bude toto právo použitelné na základě příkazu kolizní normy nebo na základě volby rozhodného práva provedené účastníky smlouvy, bylo by možno podříditi takové smlouvy ustanovením zákoníků mezinárodního obchodu o smlouvách o sdružení.¹¹⁾ Podobné smluvní typy zná i zákonodárství polské a maďarské.

Jiná bude zase situace v případech, kdy vztahy upravené takovými smlouvami budou mít své těžiště v obstarávání služeb, v provádění prací na zakázku, v předávání vědeckotechnických poznatků formou předávání výrobních zkušeností a předávání dokumentace. Zde bude nutno takové smlouvy kvalifikovat případ od případu podle povahy vztahů, které jsou v nich rozhodující. Tak budeme moci takové smlouvy považovat jednou za smlouvy kupní, nebo za smlouvy o dílo, za smlouvy licenční, případně příkazní, jednou zase za smlouvy svého druhu. V této souvislosti chci upozornit na to, že pro oblast československého hmotného práva se používá ustanovení zákoníku mezinárodního obchodu o kupní smlouvě, pokud to povaha věci připouští, i na ostatní druhy závazkových smluv, nelze-li podle ustanovení, jimiž se řídí, určit práva a povinnosti stran.¹²⁾ Toto ustanovení se ovšem nijak nedotýká právní povahy jednotlivých smluv, na které se případně použije.

VI.

Výše uvedený stav vede k tomu, že zejména v rámci Porady členských států RVHP pro právní otázky se činí pokusy vypracovat určité typy smluv o vědeckotechnické spolupráci a to v první etapě formou tzv. vzorových smluv, jejichž používání by vedlo ke sblížování praxe zemí v těchto otázkách. Toto sblížení praxe má vytvořit předpoklady pro postupnou unifikaci jednotlivých předpisů o těchto smlouvách platných v jednotlivých zemích.

Komplexnost a celkový rozsah problematiky vědeckotechnické spolupráce však znamená, že se tato nemůže vyčerpávat jen v okruhu otázek, o nichž bylo hovořeno. Úprava výše uvedených vztahů se nemůže také omezovat jen na úpravu smluvní. Právní regulace vědeckotechnické spolupráce musí tvořit sladěnou součást regulace dalších vztahů, která ve svém celku bude představovat obecný právní režim socialistické ekonomické integrace, který má vytvořit, jak se uvádí výslovně v Komplexním programu, optimální podmínky pro prohloubení a zdokonalování spolupráce a rozvoje této integrace.¹³⁾

¹⁰⁾ Viz čl. 434—448 občanského zákoníku RSFSR nebo čl. 430—434 občanského zákoníku USSR.

¹¹⁾ Srovnej §§ 626 a násl. ZMO.

¹²⁾ Srov. ust. § 105 odst. 2 ZMO.

¹³⁾ Srov. čl. 2 Komplexního programu.

Je pochopitelné, že vztahy vznikající v rámci vědeckotechnické spolupráce je nutno regulovat v souladu s právní úpravou vztahů dalších. Jen příkladem lze uvést otázku výrobní specializace a kooperace, otázku vytváření mezinárodních, tj. společných hospodářských organizací v zemích RVHP, otázku řešení sporů mezi socialistickými hospodářskými organizacemi zemí RVHP a další.

V této souvislosti je na místě si položit otázku možné unifikace hmotněprávních předpisů zemí RVHP v oblasti právní regulace námi posuzovaných vztahů. Naskytá se otázka, je-li již nyní situace zralá pro unifikaci příslušných hmotněprávních předpisů, tj. pro vydání shodných předpisů v jednotlivých zemích, které by platily jako obecně platný předpis, tedy nejen pro subjekty smluvních zemí, minimálně aspoň pokud jde o smlouvy v oblasti občanskoprávní, nebo nebylo-li by prozatím vhodnější volit řešení formou přímých unifikovaných norem obsažených v mezinárodních dohodách, které by země RVHP o těchto otázkách mezi sebou uzavíraly. Osobně se kloním k této posléze uvedené alternativě s tím, že by o unifikaci hmotně právních předpisů zemí RVHP v posuzované oblasti bylo možno hovořit až v pozdější době, kdy budou pro ni vytvořeny podmínky ve vztazích, které takto unifikované předpisy mají upravovat. Nebude však podle mého názoru, možné jít pouze cestou unifikace přímých norem, ale bude nutno uvažovat i o možné unifikaci kolizněprávní. A i při těchto právních úpravách bude nutno se zabývat otázkou subjektů takových úprav, zejména úpravy mezinárodně smluvní, otázkou možného vytvoření společných právních institutů platných v jednotlivých zemích, otázkou vztahu unifikované úpravy k tzv. „národní úpravě“ a dalšími otázkami.

Skutečnost, že proces socialistické ekonomické integrace dává vnější funkci socialistických států novou náplň a že se stále výrazněji projevuje souvislost této funkce s vnitřní funkcí hospodářskoorganizační socialistického státu, vede některé autory k závěru, že v procesu této integrace vznikají vztahy svou povahou rozdílné, jak od vztahů vznikajících uvnitř jednotlivých ekonomik, které tento specifický mezinárodní prvek postrádají, tak od vztahů, které vznikají v poměru socialistických států k státům nesocialistickým. Hovoří o tzv. mezinárodním hospodářském právu, které má zahrnovat jak prvky mezinárodního práva veřejného, tak mezinárodního práva soukromého, práva hospodářského a další a považují je za samostatné odvětví práva nebo právní vědy.¹⁴⁾ I tato otázka by mohla být předmětem zkoumání.

Při řešení těchto a ještě dalších otázek právní regulace socialistické ekonomické integrace zemí RVHP připadá důležitá úloha i československé právní vědě, československým vědeckým a vědeckopedagogickým insti-

¹⁴⁾ Srov. např. W. Seiffert: Der Systemcharakter der rechtlichen Regelung der sozialistischen ökonomischen Integration. Staat und Recht, 1970, č. 11, str. 1820 a násl.; M. M. Boguslavskij: Pravovoje regulirovanije meždunarodnych chazajstvennyh otnošenij. Moskva, na různých místech, např. str. 67.

tucím, které se stále intenzivněji na řešení těchto problémů, zejména v rámci úkolů státního programu základního výzkumu podílejí. Bylo by přitom užitečné, kdyby se tyto úkoly i úkoly další řešily za stále se prohlubující spolupráce těchto institucí s vědeckopedagogickými instituty ostatních socialistických zemí. Je potěšitelné, že opatření, která se v tomto směru připravují, přispějí k uskutečnění tohoto cíle.